

STUDIJA SLUČAJA

MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE ZA PITANJA RADIKALIZMA I NASILNOG EKSTREMIZMA

“Odsustvo strategije za tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini podstiče retoriku mržnje i ekstremizma”

Autor: Balkanska istraživačka mreža Bosne i Hercegovine (BIRN BiH)¹

REZIME

Ova studija slučaja analizira ključne pouke izvučene iz pristupa koji je zauzela Bosna i Hercegovina (BiH) u borbi protiv ekstremizma i terorizma od završetka rata 1995. godine. Ovaj članak ističe nedostatke strategija tranzicijske pravde u zemlji, koji su onemogućili razvijanje djelotvornih mjera za sprečavanje radikalizacije i borbu protiv ekstremizma.

Ovo se može pripisati činjenici da zemlju vode manje-više isti nacionalistički politički lideri od 1991. godine, što stalno održava neprijateljstva i podjele. Prema nedavnoj studiji koju je objavila Atlantska inicijativa, osobe starosne dobi od 18 do 35 godina imaju najekstremnije poglede na svijet.²

Pristup BiH borbi protiv ekstremizma uglavnom je kazneni, s fokusom na napore za sprovođenje zakona, posebno kod pitanja islamskog ekstremizma nakon uspona Islamske države (ISIL). U međuvremenu, veoma malo pažnje je posvećeno radu s mladima, njegovanju društvene kohezije i suprotstavljanju retorici mržnje.

Zemlja je zauzela slično manjkav pristup i u bavljenju prošlošću, oslanjajući se previše na krivična gonjenja za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid, dok su ostala tri stuba tranzicijske pravde—pravo na istinu, reparacije i garancije da se zločini neće ponoviti—umnogome zanemarena. Nedostatak institucionalnih mjera koje bi mogle spriječiti ponavljanje zločina posebno zabrinjava s obzirom na širenje mržnje kroz obrazovni sistem i nastavne planove i programe.

Specijalna izveštiteljica Ujedinjenih nacija (UN) za borbu protiv terorizma i za ljudska prava Fionnuala D. Ní Aoláin izjavila je u januaru 2023. godine da je “propust da se pozabavimo nasljeđem prošlosti u Bosni i Hercegovini, između ostalog i putem sveobuhvatnih mjera tranzicijske pravde i suštinske reforme vladavine prava u ključnim pravosudnim i bezbjednosnim institucijama stvara uslove koji dovode do porasta nasilnog ekstremizma”.³ Ní Aoláin je naglasila da time što omogućuju porast nacionalizma koji se brzo širi, ovi propusti “podrivaju dobar rad koji se obavlja na lokalnom nivou kako bi se prevazišla politika antagonizma”.

Više izvještaja ukazuje na značajan problem koji ekstremizam predstavlja u BiH. Nakon pojave ISIL-a, oko 200 građana napustilo je zemlju kako bi pristupili ovoj terorističkoj organizaciji.⁴ Supruge i djeca mnogih stranih terorističkih boraca (FTF) još uvijek se nalaze u sirijskim kampovima i sudbina im je neizvjesna.⁵ Nakon ruske invazije na Ukrajinu 2014. i 2022. godine također je značajan broj dobrovoljaca otišao da se bori uz prorusk snage—policija BiH procjenjuje da se oko deset ili više dobrovoljaca borilo u Ukrajini.⁶ Štaviše, nedavni izvještaj EU o napretku ističe da političke stranke u BiH šire dezinformacije i retoriku podjela,⁷ čime se produbljuje jaz u društvu. Prema podacima Misije Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju u Bosni i Hercegovini (Misija OSCE-a u BiH), program monitoringa mržnje zabilježio je već 55 incidenata iz mržnje koji su se desili u prvih pet mjeseci 2023. godine.⁸

KONTEKST BOSNE I HERCEGOVINE

Rat u BiH od 1992. do 1995. godine okončan je uz preko 100.000 ubijenih ljudi, uključujući i znatno više od 7.000 žrtava genocida u Srebrenici, kao i dva miliona raseljenih lica. Do danas je preko 1.000 osoba optuženo za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid u BiH.

The Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation

In 2014, the International Coalition of Sites of Conscience (ICSC) launched the Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation (GIJTR), a consortium of nine international organizations focused on offering holistic, integrative and multidisciplinary approaches to issues of truth, justice and reconciliation. GIJTR works primarily with local populations, civil society organizations, survivors and governments to develop transitional justice approaches that are victim-centered, collaborative, and support dignity, respect, inclusion, and transparency in societies emerging from conflict or periods of authoritarian rule. Since its founding, GIJTR has engaged 801 local civil society organizations; 78 countries; 43 publications; collection of over 8,000 narratives of human rights violations; and supported 588 civil society organizations dealing with human rights violations.

For more information, please visit gijtr.org.

GIJTR

Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation

Poslije rata, Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine zemlja je podijeljena na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republiku Srpsku (RS). Uz to, Distrikt Brčko stekao je status samoupravne administrativne jedinice arbitražnim sporazumom iz 1999. godine. Politički sistem uspostavljen Dejtonskim sporazumom visoko je decentraliziran, s raznim nivoima zakonodavnih, izvršnih i sudskih nadležnosti, uključujući dva entiteta i distrikt, deset kantona u FBiH i ukupno 141 općinom u oba entiteta.

U BiH žive tri najveće etničke grupe—Bošnjaci, Srbi i Hrvati. Dok u RS-u pretežno, mada nikako isključivo, žive Srbi, većinu stanovništva u FBiH čine Bošnjaci i Hrvati. U zemlji su prisutne i tri vodeće vjeroispovijesti, raspoređene po etno-nacionalnoj podjeli: islam (koji ispovijedaju Bošnjaci), pravoslavno hrišćanstvo (čiji su vjernici Srbi) i katoličanstvo (kome pripadaju Hrvati).

MAPIRANJE OBLIKA, POKRETAČA I FAKTORA KOJI DOPRINOSU EKSTREMIZMU I RADIKALIZACIJI

Izveštaj Evropske unije o Bosni i Hercegovini iz 2022. godine utvrđuje tri tipa radikalizacije i nasilnog ekstremizma: etnonacionalistički, vjerski i politički.⁹ Ovi pojavni oblici su međusobno povezani ekstremističkim narativima i vezama između grupa. Izveštaj Foruma za istraživanje ekstremizma u Bosni i Hercegovini navodi da “u bosanskom kontekstu, svaka analiza radikalizacije u nasilni ekstremizam mora uvažiti proces uzajamne radikalizacije, pri čemu se uzajamni vidovi ekstremizma međusobno pothranjuju.”¹⁰ Sva tri prepoznata oblika ekstremizma tijesno su povezana sa etničkim i vjerskim podjelama u zemlji.

Tokom razgovora obavljenih radi ove studije slučaja, ustanovljeno je da je radikalizacija u BiH fluidan proces na koji utiču četiri glavna faktora: ekonomski, društveni, politički i ideološko-vjerski.

Tranzicijski poslijeratni period u BiH nikada se nije djelotvorno okončao, uprkos tome što je od završetka rata prošlo skoro 30 godina. Prije raspada Jugoslavije, BiH je bila poznata kao pozitivan primjer suživota triju etničkih i konfesionalnih grupa. Međutim, rat i ono što je uslijedilo naknadno razorili su bosanskohercegovačko društvo. Čak i danas nema konsenzusa oko zajedničkih društvenih vrijednosti koje bi poslužile kao temelj za borbu protiv radikalizacije. Revizionistički narativi, poricanje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca pogoršavaju ovu situaciju. Nedostaje povjerenje između društava i zajednica, kao i sistematsko ulaganje u izgradnju pravednog, miroljubivog i demokratskog društva. Procesi koji bi se pozabavili traumom nisu pokrenuti, dok se nasilje (i fizičko i verbalno) smatra normalnim i popularizira se u javnom diskursu, posebno kroz veličanje ratnih zločinaca i poricanje ratnih zločina i genocida.

Ekstremističke i radikalne organizacije koriste odsustvo društvenih vrijednosti dajući pojedincu osjećaj pripadnosti. Ove grupe također su posljednjih godina promijenile narativ, premještajući fokus s nasilja na zaštitu tradicionalnih vrijednosti, s porodičnim vrijednostima u središtu pažnje, kao i kroz propagiranje humanitarnog rada.¹¹

NACIONALNI I LOKALNI POKRETAČI

Prisutna su tri lokalna pokretača radikalizacije i ekstremizma: ideološki i vjerski faktori, psihosocijalni i politički. Ekstremističke ideologije se ističu u selefijskoj zajednici (radikalni islam) i među četnicima (koji šire srpske nacionalističke ideje i narative ukorijenjene u ideologiji iz Drugog svjetskog rata). Niži nivo obrazovanja i nedostatak pristupa alternativnim medijima doprinose da manje sredine budu podložnije za radikalizaciju. Politička retorika igra značajnu ulogu u stvaranju društvene distance prema različitim zajednicama u zemlji i podstiče govor mržnje. Rasprostranjena upotreba društvenih mreža i neadekvatno zakonodavstvo i njegova primjena u borbi protiv te pojave doprinose ovom problemu. Političari koriste ratne narative da bi održavali podjele u društvu, pospješujući atmosferu straha i neprijateljstva.¹²

REGIONALNI POKRETAČI

Kako je Bosna i Hercegovina kroz historiju bila pod uticajem Hrvatske i Srbije, njihov uticaj postaje sve štetniji. Ranije se radikalizacija u BiH mogla prije svega pripisati lokalnim faktorima, kao što su vrbovanje pojedinaca iz selefijske zajednice da pristupe ISIL-u. Tokom proteklih deset godina, više događaja na Zapadnom Balkanu pokazalo je da se ekstremističke i radikalne grupe upuštaju u prekogranična dejstva i potpadaju pod uticaj grupa iz susjednih zemalja sa sličnim ideologijama. Naprimjer, masovni protesti u Crnoj Gori u vezi s vjerskim pitanjima dobili su podršku u RS-u, gdje su organizirani protesti solidarnosti sa Srbima u Crnoj Gori.¹³ Također je prisutna i tijesna povezanost između proruskih¹⁴ organizacija koje djeluju u BiH i Srbiji.¹⁵ Hrvatski¹⁶ i srpski¹⁷ političari imaju ulogu u podršci etnonacionalističkih populističkih lidera u RS-u i dijelovima FBiH s većinskim hrvatskim stanovništvom, pri čemu često negiraju ratne zločine, ukazuju počasti ratnim zločincima i koriste retoriku punu mržnje prema Bošnjacima.

GLOBALNI POKRETAČI

Lokalne radikalne grupe u BiH također su pod uticajem međunarodnih ekstremističkih pokreta. "Noćni vukovi", najveći ruski moto klub, poznati i pod nazivom "Putinovi anđeli", ima svoje ogranke u više gradova u RS-u, a djeluju pod plaštom humanitarne organizacije.¹⁸

Uz to, američki desničarski ekstremista Robert Rundo aktivno je saradivao s pojedincima i organizacijama u BiH.¹⁹ Vrijedi napomenuti da je genocidna ideologija i simbolika oličena u Radovanu Karadžiću i Ratku Mladiću, osuđenima za ratne zločine i genocid u BiH, poslužila kao inspiracija Andersu Behringu Breiviku,²⁰ koji je ubio 77 ljudi u Norveškoj 2011. godine, kao i Brentonu Tarrantu,²¹ koji je ubio 49 osoba u džamiji u Christchurchu na Novom Zelandu. Radi suprotstavljanja malignom stranom uticaju, uključujući širenje takvog uticaja od strane lokalnih radikalnih i ekstremnih organizacija, BiH je izradila nacrt zakona koji predviđa zatvorske kazne za osobe koje pomažu štetan strani uticaj koji podriva suverenitet države.²²

ZAJEDNICE U RIZIKU

Kad govorimo o zajednicama u BiH koje su izložene većem riziku od radikalizacije, možemo izdvojiti više glavnih grupa, od kojih su najranjiviji mladi. Mlade osobe često tragaju za osjećajem pripadnosti, svrhe i moći, a pod velikim su uticajem sadržaja na internetu, koji u BiH nije zakonom uređen. Podložne radikalizaciji su i udaljene seoske sredine, koje su društveno marginalizirane zbog izoliranosti, ograničenog pristupa različitim obrazovnim izvorima, nedostatka alternativnih narativa i odsustva nevladinog aktivizma.

Nasljeđe sukoba i nedovršen proces tranzicijske pravde čine plodno tlo za "revizionizam, negatorstvo, polarizaciju i institucionalnu blokadu, koji su prisutni i uzimaju prevagu u postkonfliktnom okruženju, gdje pokretači sukoba ostaju prisutni ili se potpiruju neuspješnim stvaranjem uslova koji pogoduju nasilju".²³

Narativi viktimizacije igraju značajnu ulogu u vrbovanju pojedinaca iz zajednica s velikim brojem povratnika sa stranih ratišta. Nedostatak djelotvornih sistema podrške reintegraciji ovih ljudi povećava rizik od terorizma, budući da se za mnoge koji se vraćaju vjeruje da ostaju ideološki radikalizirani.²⁴ Ograničen broj socijalnih i zdravstvenih radnika u ovim zajednicama također utiče na širenje radikalnih ideja među mlađim generacijama.

Uz ove opće grupe u riziku, istraživanje BIRN-a BiH u proteklih pet godina uočilo je određene lokalne zajednice gdje su aktivne radikalne i ekstremne grupe.

Prijedor

Tokom rata u BiH, snage bosanskih Srba ubile su više od 3.000 bosanskih muslimana u okolini Prijedora. Nesrpskom stanovništvu je naređeno da istakne bijele zastave ili čaršafe na kućama i da nose bijele trake oko ruku kad izlaze napolje. BIRN BiH je identificirao više grupa u Prijedoru koje promoviraju nacističku i ideologiju nadmoći bijele rase. Ove grupe crtaju grafite sa simbolima

organizacija “Combat 18” i “Krv i čast”,²⁵ a povezane su s lokalnom fudbalskom navijačkom grupom “Alcohol Boys”, čiji pripadnici propagiraju uvredljive i mrziteljske poruke tokom utakmica i na društvenim mrežama. Ovo unosi još veći nespokoj s obzirom na činjenicu da je jedna od vodećih političkih stranaka u gradu i RS-u obezbijedila finansiranje za dvije aktivističke organizacije—“Princip” i “Samopoštovanje”, koje šire poruke ekstremne desnice, negiraju značaj Dana bijelih traka,²⁶ i veličaju osuđene ratne zločince—a uza sve to dobijaju novac iz državnog budžeta.²⁷

Srebrenica i Bratunac

Srebrenica je mjesto genocida počinjenog u julu 1995. godine, kada su snage bosanskih Srba predvođene Ratkom Mladićem i Radovanom Karadžićem ubile više od 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka. Oba ova lidera, uz još 52 druge osobe, osuđena su pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), kao i sudovima u Hrvatskoj i Srbiji, na pet doživotnih kazni i 781 godinu zatvora za genocid, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti u Srebrenici.²⁸ Danas se Srebrenica nalazi u pretežno srpskom entitetu RS-u, gdje političari i šira javnost aktivno negiraju genocid, snažno se suprotstavljaju relevantnim presudama MKSJ-a i sudova u BiH. Lokalne organizacije aktivno negiraju genocid i sprovode aktivnosti koje uznemiravaju bošnjačku zajednicu. Naprimjer, organizacija “Istočna alternativa” svake godine slavi Mladićev rođendan,²⁹ javno odbacuje NATO i EU i održava tijesne veze s Rusijom. Prema godišnjem izvještaju Memorijalnog centra Srebrenica o negiranju genocida, zabilježena su 693 primjera negiranja genocida u javnom i medijskom prostoru u BiH i susjednim zemljama tokom 2021/2022. godine, od čega je 476 slučajeva zabilježeno u RS-u.³⁰ Iako je visoki predstavnik 2021. godine uveo zakon koji zabranjuje negiranje ratnih zločina i genocida, BiH tek treba da dočeka prvu optužnicu za ovo krivično djelo.³¹ Napadi na Bošnjake također su česti u Srebrenici i Bratuncu, što pojačava tenzije u ovoj zajednici.

Višegrad

Višegrad je još jedan grad u RS-u gdje su snage bosanskih Srba počinile brojne ratne zločine protiv Bošnjaka.³² Lokalni Srbi često pokušavaju da zaplaše bošnjačko stanovništvo, naročito povratnike koji su se tokom rata raselili, a potom vratili svojim domovima. Nekoliko organizacija se više puta godišnje okuplja raznim povodima, kao što je odavanje pošte Draži Mihailoviću,³³ vođi četnika u Drugom svjetskom ratu, ili obilježavanje Dana ruskih dobrovoljaca³⁴ koji su stradali tokom rata u BiH. Za vrijeme ovih manifestacija, pjevaju se uvredljive pjesme i po gradu ističu nacionalistički simboli. Nakon skupa 2019. godine, tri pripadnika Ravnogorskog pokreta optuženo je za širenje etničke i vjerske mržnje, ali oslobođeni su optužbi 2021. godine.³⁵ Radikalizaciji mladih u Višegradu pogoduje štetan uticaj stranih faktora, prije svega Rusije. Ruski dobrovoljci koji su se borili u ratu u BiH dolaze u Višegrad više od deceniju, a 2014. godine su neki od njih koji su povezani s tim grupama pozivali mlade da se pridruže proruskim snagama u borbama u Donbasu, u Ukrajini.³⁶

Mostar i Bijeljina

U ova dva grada u Republici Srpskoj i regiji Hercegovine (Federacija BiH) nekoliko navijačkih grupa javno ističe neonacističke simbole na nogometnim utakmicama nekažnjeno, iako je te simbole zabranilo upravljačko tijelo za nogomet u Evropi—UEFA. Navijači fudbalskog kluba bosanskih Srba “Radnik” Bijeljina ističu simbol Totenkopf (mrtvačka glava)³⁷ koji je koristila nacistička SS divizija, dok pristalice “Zrinjskog”, kluba bosanskih Hrvata, nose majice “Skinheads Mostar” uz nacističko salutiranje.³⁸

Brčko

U ovoj administrativnoj jedinici djeluju dvije proruske organizacije pod plaštom humanitarnog rada. Uprkos naporima da se na društvenim mrežama predstave kao humanitarci, pripadnici grupe "Sveti Georgije" veličaju ratne zločince,³⁹ nose crne uniforme⁴⁰ (zabranjene Zakonom o mirnom okupljanju) i optuženi su za nasilje.⁴¹ Članovi "Noćnih vukova", bajkerske organizacije bliske ruskom predsjedniku Vladimiru Putinu, bliski su s političarima u Republici Srpskoj,⁴² dok organizacija "Zavet" dobija bespovratna finansijska sredstva od Vlade Republike Srpske.⁴³

Sarajevo

Iako je najveći u zemlji, u glavnom gradu BiH nekoliko je pokreta i organizacija koji su prepoznati kao izvori radikalizacije. Najpoznatiji pripadnici su Elvedin Pezić, selefijski propovjednik, i Sanin Musa, nekadašnji selefijski propovjednik i lider političke organizacije "Bosanska narodna stranka—vjera, narod, država". Musa je poznat po tome što otvoreno targetira pripadnike LGBTQ populacije, organizira proteste pred svako održavanje "Prajda" u Sarajevu. Pezić svoje propovijedi fokusira na tradiciju i islam, nerijetko promovirajući mizoginiju.⁴⁴ Pezić je za predavanja koja je držao u lokalnim zajednicama plaćan novcem poreskih obveznika,⁴⁵ dok je posljednjih godina više usredsređen na širenje poruka preko Facebooka, gdje ima preko 300.000 pratilaca.

PREDNOSTI I NEDOSTACI ODGOVORA KOJI SU DO SADA PRUŽENI KAO REAKCIJE DRŽAVNIH INSTITUCIJA ILI VOJNO-BEZBJEDNOSNOG APARATA

PREDNOSTI

Tokom proteklih nekoliko godina, BiH je usvojila nekoliko zakona i strategija za unapređenje zakonskog i institucionalnog okvira za borbu protiv radikalizacije i ekstremizma. Naprimjer, 2014. godine je usvojena dopuna Krivičnog zakona kojom se kažnjava odlazak na strana ratišta (što je kasnije dovelo do procesuiranja povratnika), dok je krajem 2022. godine usvojena Strategija za prevenciju i borbu protiv terorizma 2021–2026.⁴⁶ Država je preuzela i glavnu odgovornost za povratak svojih građana iz Sirije i obezbijedila obuku i edukaciju zaposlenih u centrima za socijalni rad i zdravstvenim centrima, s fokusom na radu s povratnicima, deradikalizaciji i suočavanju zajednica i pojedinaca sa stigmom.

Problemi radikalizacije i ekstremizma prepoznati su kao ozbiljan problem proteklih godina, što je vidljivo i iz činjenice da su 32 institucije pirom BiH učestvovala u izradi nove strategije. Nova strategija akcentat dosta stavlja na preventivne aktivnosti (dvije trećine dokumenta), prepoznaje da su žene i LGBTQ zajednica izložene prijetnji, uključuje nevladine organizacije u saradnju, posebno na lokalnom nivou, i predviđa formiranje lokalnih timova za rad s povratnicima (iako još uvijek bez datuma kada se mogu očekivati) kako bi im pomogli u procesima reintegracije i rehabilitacije.⁴⁷ Plan aktivnosti predviđa i uvođenje mehanizama evaluacije koji će pratiti

spvođenje konkretnih koraka. Vlade Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko izradit će i vlastite akcijske planove za spvođenje Strategije, čime će pokazati da se prijetnja od radikalizacije prepoznaje na svim nivoima u zemlji.

NEDOSTACI

Država nije uspjela da se adekvatno pozabavi porastom trenda veličanja ratnih zločinaca i negiranja ratnih zločina i genocida u javnom diskursu, tako da je 2021. godine⁴⁸ visoki predstavnik međunarodne zajednice za BiH uveo dopunu Krivičnog zakona BiH kojim će se “kazniti onaj ko javno odobri, porekne, grubo umanji ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju”.⁴⁹ Iako postoji zakonski okvir, bh. tužiocima nisu podigli nijednu optužnicu za poricanje ratnih zločina i genocida⁵⁰ uprkos brojnim prijavama, iznalazeći razne izgovore kao što je nemogućnost da se utvrdi da li je to poricanje zaista podstaklo na mržnju i nasilje, što je istovremeno najveći nedostatak usvojene dopune, jer znatno otežava posao tužilaca.

Zakoni, strategije i akcioni planovi izrađuju se bez procjene realnih potreba i brojni eksperti konstatiraju da se usvajaju tek da bi se obavio posao i zadovoljili zahtjevi koje ispostavljaju institucije EU na putu eurointegracija BiH.

Kao duboko podijeljena država, BiH nema kapaciteta da se pozabavi politički visokoosjetljivim pitanjima tako što u nekim situacijama ne postupa ili djelimično postupa, recimo kao što se nije pozabavila desničarskim organizacijama koje djeluju pod maskom humanitarnog rada u Republici Srpskoj.

PRIMJENA ISKUSTAVA STJEČENIH TOKOM TRANZICIJSKOG PERIODA U BORBI PROTIV RADIKALIZACIJE I EKSTREMIZMA

BiH nikada nije usvojila strategiju tranzicijske pravde koja bi mogla služiti kao vodič za razvoj demokratskog društva u poslijeratnom periodu. Prisutan je visok stepen traume, kojom se niko nije bavio i koja utiče na sve aspekte svakodnevnog života običnih građana. Nedostatak pravde i odgovornosti, nekažnjeni ratni zločini i veličanje počinilaca u službi su političkih narativa. Političari su ti koji su preuzeli proces bavljenja prošlošću, stvarajući poslijeratne narative i koristeći izraze kao što je “kolektivna odgovornost” za političke manipulacije, dok niko ne radi na kolektivnom iscjeljenju.

Komisija za istinu nikada nije formirana, što je ostavilo veliki prostor za historijski revizionizam. Glavni fokus bio je na procesuiranju ratnih zločina, ali to predstavlja i jedan od glavnih nedostataka—preuzimanje sudski utvrđenih činjenica i njihovo prenošenje u stvarnost, i dalje je na nivou interpretacije u javnom narativu, gdje svaka od tri strane o njima govori samo iz svog ugla. Provjera i ilustracija nikada nisu sprovedene, što je mnogim osobama umiješanim u ratne zločine omogućilo

da nastave sa svojom politikom i agendom unutar zvaničnih državnih i lokalnih institucija, čime se produbljuju podjele i nepovjerenje među zajednicama, ali i podriva povjerenje u institucije, naročito pravosudne.

Država nije uspjela stvoriti obrazovni sistem koji bi primjereno predstavio sudski utvrđene činjenice, nego je prepustila lokalnim vlastima da po svom nahođenju predoče ono što se događalo tokom rata. Đaci uče iz različitih udžbenika i u nekim zajednicama⁵¹ postoji sistem “dvije škole pod jednim krovom”, gdje đaci različitih nacionalnosti idu u istu školu, ali u različitim smjenama i ne miješaju se međusobno.⁵²

Sve spomenuto dovelo je do toga da se današnje radikalne i ekstremističke aktivnosti doživljavaju kao incidenti, a ne kao posljedice tridesetogodišnjih podjela, narativa mržnje i neobrađenih trauma, i direktan su produkt nedovršene tranzicije. Etnička i vjerska pripadnost glavni su pokretači i radikalizacije i tranzicije, i zato se u bosanskohercegovačkom slučaju proučavaju u tako tijesnoj vezi i predstavljaju sa očiglednim uticajem koje imaju jedna na drugu.

ZAKLJUČAK

Iako postoje znaci za uzbunu zbog radikalizacije društva, važno je naglasiti da u BiH nema nasilnih ekstremnih grupa i da je nekoliko nemilih događaja još uvijek na nivou incidenta. BiH je još uvijek u fazi kada je neophodno primijeniti sve raspoložive mehanizme i instrumente kako bi se suzbili pokušaji radikalizacije i ekstremizma prije nego što eskaliraju u nasilje.

Fokus novousvojene Strategije za prevenciju i borbu protiv terorizma uglavnom je stavljen na prevenciju (2/3), što pokazuje posvećenost države razvoju mehanizama prevencije, kao i svijest o realnoj prijetnji od radikalizacije i o tome da BiH mora koristiti svoje dragocjeno iskustvo stečeno u postkonfliktnom periodu i primijeniti ga u preventivnim procesima prilikom bavljenja radikalizacijom i ekstremizmom. Dijalog unutar zajednica, obezbjeđenje pravde i odgovornosti, institucionalne reforme i bavljenje traumom su mehanizmi tranzicijske pravde koje treba koristiti u zajednicama s visokim stepenom rizika od radikalizacije. Vlade na svim nivoima moraju pružiti alternativu radikalnim i ekstremnim grupama koje vrbuju mlade generacije pružajući im ne samo osećaj pripadnosti i moći već i podgrijavaju njihove narative koji su stvoreni unutar porodice i mikrosredine.

BiH ne preduzima nikakve korake u bavljenju međugeneracijskom traumom i naslijeđenim posttraumatskim stresnim poremećajem (PTSP) kod mladih, a ne postoji ni kolektivna kultura sjećanja, nego samo jednostrana interpretacija događaja i priznanje samo “naših” žrtava i patnji.

PREPORUKE

BiH u narednom periodu mora preduzeti nekoliko važnih koraka da bi se pozabavila rastućim prijetnjama od radikalizacije i ekstremizma:

- Usvojiti strategiju tranzicijske pravde—budući da su mnogi postkonfliktni segmenti društva ostali neriješeni i služe kao osnov za narative radikalizacije, važno je da se konačno usvoji dokument koji će dovesti do završetka procesa tranzicije pronalaskom nestalih (njih preko 7.000), spriječiti manipuliranje zločinima, donijeti satisfakciju žrtvama i povesti u budućnost bez balasta;
- Sistematski raditi s mladima—reforma obrazovnog sistema; obezbijediti vannastavne aktivnosti (kino, pozorište, domovi omladine) kao alternativa radikalnim narativima; obraditi međugeneracijsku traumu (organiziranjem sastanaka s pripadnicima drugih entiteta i vjerskih zajednica i kroz razgovor o problemima);
- Raditi na redefiniranju vrijednosti u zajednicama. Ne postoji sistemski pristup nedostatku pozitivnih vrijednosti koje bi bile široko prihvaćene i usvojene u društvu. Organizacije civilnog društva mogu pomoći državi i lokalnim institucijama u tom procesu i izgraditi saradnju kako bi se osigurale alternative i aktivnosti u zajednicama koje su pod rizikom radikalizacije;
- Bolje procesuiranje napada i prijetnji s kojima se suočavaju povratnici u lokalnim zajednicama. Država mora da informira građane o krivičnom gonjenju osoba koje šire mržnju, prijete i fizički napadaju, jer neadekvatno bavljenje ovim problemom dovodi do višeg nivoa rizika od osвете, posebno unutar zajednice, naročito gdje je veliki broj osoba koje pate od PTSP-a;
- Raditi na izgradnji povjerenja među ljudima—posebno se fokusirati na zajedničke interese i želje da se ponovo izgradi povjerenje, a kasnije otpočeti razgovore o prošlosti, kako bi se radilo na pomirenju i na taj način borilo protiv izvora radikalizacije;
- Ponovna izgradnja povjerenja u institucije—procesuiranjem ratnih zločina, negiranja ratnih zločina i genocida, kao i govora mržnje, bosanske institucije bi stekle povjerenje građana i građani bi bili spremniji na saradnju unutar inicijativa koje potiču od vlade u vezi s preventivnim procesima koji se bave radikalizacijom i ekstremizmom;
- Pored izrade Plana aktivnosti (još uvijek u toku) za Strategiju za prevenciju i borbu protiv terorizma, neophodno je stvoriti mehanizme evaluacije koji će pratiti da li se akcioni planovi adekvatno i blagovremeno sprovode;
- BiH mora ispuniti obaveze u vezi sa 14 ključnih prioriteta koje je Evropska komisija iznijela u maju 2019. godine i ostati na evropskom putu,⁵³ preduzimajući sve neophodne korake ka pridruživanju EU.

Endnotes

- 1 U svrhe istraživanja, intervjuirani su sljedeći savjornici: Dženana Šabić Hamidović, nacionalna savjetnica na projektu Međunarodne organizacije za migracije; Nejra Veljan, pravica na istraživačko-analitičkim poslovima u Atlantskoj inicijativi; Lejla Gačanica, stručnjakinja za tranzicijsku pravdu; Nermin Sijamhodžić, načelnik Odjela za borbu protiv terorizma u Federalnoj upravi policije, i Vehid Šehić iz Građanskog foruma Tuzla.
- 2 Istraživanje etnonacionalističkog ekstremizma u Bosni i Hercegovini, stranica 9, dostupno ovdje: <https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2021/07/Exploring-ethno-nationalist-extremism-in-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>, (pristupljeno: 20. jula 2023. godine).
- 3 Bosna i Hercegovina: Postkonfliktne politike podjela i propust da se pozabavimo faktorima sukoba moraju se riješiti kako bi se spriječili nasilni ekstremizam i terorizam, kaže ekspert UN-a, Kancelarija visokog komesara UN-a za ljudska prava, Ženeva, 20. januar 2023., saopćenje za medije, dostupno ovdje: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/01/bosnia-and-herzegovina-divisive-post-conflict-politics-and-failure-address>, (pristupljeno: 20. jula 2023. godine).
- 4 Premijer: Zastave Islamske države ne vijore se u Bosni, dostupno ovdje: <https://www.voanews.com/a/prime-minister-says-islamic-state-flags-not-flying-in-bosnia-/4026020.html>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 5 Spora repatrijacija na Balkanu ostavlja preko 100 djece u sirijskim kampovima, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2021/02/22/slow-pace-of-balkan-repatriation-leaves-over-100-children-in-syrian-camps/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 6 Srpski dobrovoljci odgovorili na poziv da se bore u Ukrajini, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2022/03/04/dobrovoljci-sa-balkana-odlucuju-o-mobilizaciji-u-proruske-snage/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 7 Izvještaj EU o napretku 2023. godine, stranica 4, dostupno na: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202022.pdf>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 8 Hate monitor maj 2023, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/5/546629.pdf>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 9 Nacionalni izvještaj EU za 2022., stranica 43, dostupan ovdje: <https://shorturl.at/insz7>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 10 Forum za istraživanje ekstremizma—izvještaj o Bosni i Hercegovini, stranica 10, https://www.britishcouncil.ba/sites/default/files/erf_bih_report.pdf, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 11 Humanitarni rad kao sredstvo za promociju desničarskih grupa, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/09/humanitarni-rad-kao-sredstvo-za-promociju-desnicarskih-grupa/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 12 Milorad Dodik najveći pojedinačni izvor mrzilačkih narativa u BiH, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2023/02/10/milorad-dodik-najveci-pojedinacni-izvor-mrzilackih-narativa-u-bih/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 13 Protesti u Republici Srpskoj protiv zakona u Crnoj Gori, dostupno ovdje: <https://www.dw.com/sr/protesti-u-republici-srpskoj-protiv-za-kona-u-crnoj-gorij/a-51833911>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 14 Kako ruski borci obučavaju srpske tinejdžere u "vojno-patriotskim kampovima", dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2019/07/19/how-russian-fighters-train-serb-teens-at-military-patriotic-camps/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 15 Pod kozačkim barjakom, ojačane ruske veze s balkanskim borcima, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2020/10/16/balkanska-kozacka-vojska-poveznica-za-veterane-ratova-u-ukrajini-i-bih/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 16 Hrvatski predsjednik brani bosanske Hrvate osuđene za ratne zločine, dostupno ovdje: <https://balkaninsight.com/2021/04/27/croatian-president-defends-bosnian-croat-war-crime-convicts/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 17 U Beogradu, mural posvećen ratnom zločincu Ratku Mladiću podijelio je grad, dostupno ovdje: <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/26/in-belgrade-a-mural-of-war-criminal-ratko-mladic-has-a-city-divided>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 18 Bosanski ogranak "Putinovih anđela" uživa političku zaštitu, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2019/03/15/bosnian-branch-of-putins-angels-enjoys-political-backing/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 19 "Buđenje": Američki desničarski ekstremista našao saveznike na Balkanu, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2022/04/13/the-awakening-american-right-wing-extremist-finds-allies-in-the-balkans/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 20 Traganje za korijenima norveškog teroriste, dostupno ovdje: <https://atlanticinitiative.org/tracing-the-roots-of-the-norwegian-terrorist/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 21 Ubica u novozelandskoj džamiji 'inspiriran balkanskim nacionalistima', dostupno ovdje: <https://balkaninsight.com/2019/03/15/new-zealand-mosque-gunman-inspired-by-balkan-nationalists/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 22 Bosanski poslanici planiraju da izglasaju 'štetni strani uticaj' kao krivično djelo, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2023/02/27/predlaze-se-ka-znjanje-zatvorom-za-sirenje-stetnog-stranog-uticaja-u-bih/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 23 Preliminarni nalazi Specijalnog izvjestioca za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, tačka 8, dostupno ovdje: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/terrorism/sr/statements/2023-01-20/SR-Terrorism-EoM-Bosnia-And-Herzegovina-20Jan23.pdf>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 24 Igra čekanja: Ocjena i odgovor na prijetnje od povratnika sa stranih ratišta na Zapadnom Balkanu, stranica 31, dostupno ovdje: <https://www.rcc.int/download/docs/A-Waiting-Game.pdf/9ff8884c7b94c6e392032a29011f9e2e.pdf>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 25 Ultradeseničarske grupe pokazuju lice u bosanskom gradu, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2020/05/12/desnicarske-i-neonacisticke-organizacije-neometan-isticu-simbole-u-prijedoru/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 26 "Dan bijelih traka" je godišnja komemoracija žrtvama ratnog zločina protiv nesrpskog stanovništva Prijedora, kada je oko 3.000 ljudi ubijeno, uključujući 102 djece, u progonu koji je započeo 1992. godine. "Dan bijelih traka" nazvan je po naredbi izdatoj 31. maja 1992. godine od srpskog rukovodstva Opštine Prijedor, da nesrpsko stanovništvo tog područja nosi bijele trake oko ruke i obilježi svoje stanovite i kuće bijelim čaršafima. Više o tome dostupno na: <https://detektor.ba/2023/05/31/bosnians-call-for-prijedor-war-victims-memorial-on-white-ribbon-day/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 27 U bosanskom gradu Prijedoru, stranka na vlasti podržava desničarske negatore ratnih zločina, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2022/09/26/in-bosnias-prijedor-party-in-power-spawns-right-wing-war-crimes-deniers/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 28 Tri osuđujuće presude za ubistva Srebreničana i jedna optužnica za genocid u protekloj godini, podaci na dan 7. juli 2023. godine, dostupno ovdje: <https://detektor.ba/2023/07/07/tri-osudjujuce-presude-za-ubistva-srebrenicana-i-jedna-optuznica-za-genocid-u-protekloj-godini/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 29 Nacionalizam buja u Srebrenici, 25 godina poslije genocida, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/07/08/nationalism-festers-in-srebrenica-25-years-after-genocide/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 30 Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici za 2022. godinu, stranica 6, dostupno na: https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/mcs_izvjestaj_ENG_2022_FINAL_DI.pdf, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 31 Ured visokog predstavnika (OHR) je ad hoc međunarodna institucija nadležna za nadgledanje sprovođenja civilnih aspekata Mirovnog sporazuma kojim je okončan rat u BiH. Visoki predstavnik radi s ljudima i institucijama u BiH i međunarodnom zajednicom kako bi osigurao razvoj BiH u mirno i održivo demokratsko društvo na putu ka integriranju u euroatlantske institucije, praćenjem sprovođenja Mirovnog sporazuma, pomaganjem u rješavanju bilo kakvih poteškoća proisteklih iz civilnog sprovođenja, itd. Više o tome na: <https://www.ohr.int/about-ohr/mandate/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 32 Više od 3.000 Bošnjaka ubijeno je u ovom malom gradu tokom rata. U ovom gradu dogodili su se neki od najstrašnijih zločina, kao što je spaljivanje oko 140 živih ljudi na lomačama, uključujući žene i djecu. Više o tome na: <https://detektor.ba/2023/06/03/godisnjica-stravicnih-zlocina-u-visegradu-i-ukop-zrtava-neophodan-pronalezak-nestalih/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 33 Zbog okupljanja "ravnogoraca" povratnici izbjegavaju vikend u Višegradu, dostupno na: <https://detektor.ba/2022/03/14/zbog-okupljanja-ravnogoraca-povratnici-izbjegavaju-vikend-u-visegradu/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).

- 34 Uprkos formiranju predmeta u Tužilaštvu BiH, u Višegradu obilježen Dan ruskih dobrovoljaca, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/12/uprkos-formiranju-predmeta-u-tuzilastvu-bih-u-visegradu-obiljezen-dan-ruskih-dobrovoljaca/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 35 Bosna i Hercegovina oslobodila četnike optužbi za izazivanje mržnje, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/12/16/ravnogorci-oslobodjeni-optuzbi-za-izazivanje-mrznje-i-netrepeljivosti-na-podrucju-visegrada/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 36 Veterani rata u Ukrajini povezuju Rusiju i bosanske Srbe, dostupno na: <https://detektor.ba/2019/05/22/ukraine-war-veterans-bind-russia-and-bosnian-serbs/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 37 U bosanskom gradu, srpski fudbalski navijači promovisu nacističke simbole, dostupno na: <https://detektor.ba/2023/04/27/grupa-navijaca-promovise-nacisticki-simbol-na-tribinama-u-bijeljini/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 38 U bosanskom gradu na rijeci, simboli ekstremne desnice i veza sa Ukrajinom, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/11/06/in-bosnian-river-town-far-right-symbols-and-a-link-to-ukraine/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 39 "Humanitarci" u crnom promovisu prorusku agendu u Bosni, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/05/black-clad-humanitarians-promote-pro-russian-agenda-in-bosnia/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 40 Članovi organizacije "Sveti Georgije" na sudu zbog nošenja uniformi, dostupno na: <https://detektor.ba/2022/02/03/clanovi-organizacije-sveti-georgije-na-sudu-zbog-nosenja-uniformi/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 41 Vođa proruske organizacije "Sveti Georgije" optužen zbog nanošenja teških tjelesnih povreda, dostupno na: <https://detektor.ba/2022/01/12/vodja-proruske-organizacije-sveti-georgije-optuzen-zbog-nanosenja-teskih-tjelesnih-povreda/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 42 Bosanski ogranak "Putinovi anđela" uživa političku podršku, dostupno na: <https://detektor.ba/2019/03/15/bosnian-branch-of-putins-angels-enjoys-political-backing/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 43 Ratni veterani iz Ukrajine povezuju Rusiju i bosanske Srbe, dostupno na: <https://detektor.ba/2019/05/22/ukraine-war-veterans-bind-russia-and-bosnian-serbs/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 44 Ekstremne pretenzije: mizoginija, antifeminizam u desničarskom vrbovanju, dostupno na: <https://detektor.ba/2022/05/10/extreme-entitlement-misogyny-anti-feminism-in-far-right-recruitment/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 45 Bosanski poreski obveznici plaćaju širenje poruka tvrdog selefizma, dostupno na: <https://detektor.ba/2019/12/16/bosnian-taxpayers-funding-spread-of-hardline-salafi-message/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 46 Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma, dostupno na: <https://www.msb.gov.ba/PDF/310320231.pdf>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 47 Bosna i Hercegovina još uvijek ima više od 100 građana u Siriji i Iraku bez konsenzusa na državnom nivou o tome da li te građane treba vratiti i reintegrirati u društvo. U junu 2023. godine, bosanski ministar sigurnosti se oglasio protiv povratka čak i djece iz Sirije i Iraka, nazivajući ih sigurnosnom prijetnjom, videti: Nešić: Neću dozvoliti povratak djece iz Sirije ako se ustanovi da su sigurnosna prijetnja, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/nesic-necu-dozvoliti-povratak-djece-iz-sirije-ako-se-ustanovi-da-su-sigurnosna-prijetnja/230607067>, (pristupljeno 5. oktobra 2023. godine).
- 48 Visoki predstavnik u BiH uveo zabranu negiranja genocida, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/07/23/inzko-nametnuo-izmjene-i-dopune-krivicnog-zakona-kojima-se-zabranjuje-negiranje-genocida/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 49 Ibid.
- 50 Zakon o negiranju genocida u Bosni i Hercegovini: Zašto tužiocima još nikoga nisu optužili, dostupno na: <https://detektor.ba/2023/02/22/kako-su-tuzioci-odbacili-27-prijava-za-negiranje-genocida-i-velicanje-zlocinaca/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 51 Udžbenici uče nekoj drugoj verziji historije, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/10/30/udzbenici-nedavne-historije-ignoriraju-sudske-presude-i-relativiziraju-zlocine/?lang=en>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 52 Srednjobosanski kanton ne poštuje presudu o ukidanju segregacije u školama, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/11/23/srednjobosanski-kanton-ne-postuje-presudu-o-ukidanju-segregacije-u-skolama/>, (pristupljeno 24. jula 2023. godine).
- 53 Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, Evropska komisija, dostupno na: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion.pdf>, (pristupljeno 5. oktobra 2023. godine).

GIJTR

Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation